

УДК 327

*Тихоненко І. В., Чорноморський національний університет
імені Петра Могили*

ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ «НЕЗАХІДНИМИ» ТЕОРІЯМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Стаття присвячена дослідженню регіональної безпеки «незахідними» теоріями міжнародних відносин. «Незахідні» або постколоніальні теорії міжнародних відносин виникли як критика класичних теорій, які насамперед аналізують безпекові тенденції та утворення регіонів у Західному світі. Розвиток тенденції до утворення регіонів так званими країнами «третього світу», які мають колоніальне минуле та певні особливості внутрішньополітичного розвитку, що впливають на розбудову ними регіональної системи безпеки виявив неефективність класичних теорій у її дослідженні. Автором проаналізовано підхід «незахідних» теорій міжнародних відносин до вивчення регіональної безпеки на прикладі «реалізму пригноблених» М. Аюба і теорії регіональних війни та миру Б. Міллера. Дані теорії з'ясовують особливості становлення безпеки у регіонах утворених постколоніальними державами і визначають передумови виникнення ситуації війни та миру у них.

Ключові слова: *регіональна безпека, «незахідні» теорії міжнародних відносин, М. Аюб, Б. Міллер.*

Постановка проблеми. Із завершенням доби біполярності посилюється тенденція до утворення окремих регіональних систем міжнародних відносин та дослідження процесів, що відбуваються у них. Чільне місце посідає безпековий чинник у співробітництві на регіональному рівні, зокрема, між державами так званого Третього світу, які характеризуються певними особливостями і конфліктогенністю з огляду на внутрішньополітичне середовище та історичний розвиток. Такі зміни у функціонуванні міжнародної системи сприяли появі нових «незахідних» підходів до їхнього теоретичного розуміння.

Метою статті є аналіз дослідження проблем регіональної безпеки так званими «незахідними» теоріями міжнародних відносин.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

- визначити передумови появи «незахідних» теорій міжнародних відносин;
- висвітлити дослідження регіональної безпеки представниками «незахідних» теорій міжнародних відносин – М. Аюбом, та Б. Міллером.

Аналіз останніх досліджень. Регіональні системи міжнародних відносин, та проблеми безпеки у них є об'єктом дослідження українських науковців О. І. Данильчука [1], В. Ю. Константинова [2]. Проте, українськими науковцями не приділена увага саме становленню та розвитку підходів «незахідних» теорій міжнародних відносин (М. Аюба та Б. Міллера) до вивчення регіональної безпеки, зокрема у регіонах утворених державами Третього світу.

У праці російського дослідника Є. Б. Михайленка [3] визначені основні риси теорії М. Аюба.

Загальні риси «незахідних» теорії та постколоніального підходу до дослідження політики держави, знайшли своє теоретичне пояснення у дослідженнях професора Єльського університету (США) У. Чандри [7], індійських науковців К. Баджаї та С. Малаварапу.[8].

Однією з причин до модернізацій класичних теорій міжнародних відносин та дослідження ними безпекового чинника, зокрема, на регіональному рівні, стало зростання впливу на міжнародну систему так званих держав Третього світу (держав, що розвиваються). Термін «Третій світ» був вперше використаний французьким економістом А. Сові у 1952 р. Науковець порівнював Третій світ з виразом «третьа держава» часів Французької революції (третьа держава була сформована із соціальних груп, які склали буржуазія, городяни та вільні селяни). У цьому контексті термін застосовувався до країн, які не входили ні в один з блоків і представляли нову потенційну міць. Тобто, капіталістичні та соціалістичні країни намагалися впровадити свої ідеологічні та політичні погляди у нейтральних державах, які й були названі Третім світом [11, р. 30]. У цьому проявлялися ознаки «холодної війни».

Після закінчення ери біполярного світу, деякі дослідники вважають недоречним вживати термін «Третій світ», проте, з точки зору безпекового чинника у міжнародних відносинах, він є актуальним. Зокрема, на думку професора Мічиганського університету (США) М. Аюба, до Третього світу належать деякі держави Азії, Африки та Латинської Америки, внутрішньополітичне середовище яких зазнає зовнішнього впливу більш впливових держав на міжнародній арені [10, р. 133]. Третій світ продовжує залежати від підтримки та військової допомоги розвинених держав, які з метою «стабілізації» їхнього безпекового середовища, конкурують між собою [9, р. 197].

З метою вивчення таких регіонів виникли «незахідні» теорії міжнародних відносин (наприклад, «реалізм пригноблених» (subaltern realism) М. Аюба, теорія регіональних війни та миру Б. Міллера) як їх називають професор Лондонської школи економіки (Великобританія) Б. Бузан і професор Американського університету (США) А. Ачарія [14].

Тож причини виникнення «незахідних» теорії є такими:

- розпад колоніальної системи та поява нових держав до характеристики яких не може бути застосована система Вестфальського міжнародного порядку із концепцією «держави-нації»;
- розпад біполярного світу, поширення тенденції до утворення окремих регіонів і феномену регіоналізму у різних сферах, зокрема, у безпековій.

Основні риси постколоніального, «незахідного» підходу є наступними: критика існуючих євроцентристських теорій у дослідженні політики держав; врахування історичних особливостей утворення держави; переоцінка розуміння держави, націоналізму, війни та демократії у світлі незахідного досвіду державотворчих процесів [7, р. 489].

Тому, існування таких виражених відмінностей сприяло виникненню критичних теорій безпеки (М. Аюб, Б. Міллер). Дані теорії безпеки, відомі також як постколоніальні або «незахідні».

Якщо вести мову про регіональні системи безпеки, то теорія регіональних комплексів безпеки Б. Бузана та О. Вевера (Копенгагенська школа міжнародних відносин, неореалізм) є провідною у їх дослідженні [6]. Власне, деякі аспекти цієї теорії піддаються критиці зі сторони представників «незахідного» підходу.

Теорія «реалізму пригноблених» професора Мічиганського університету (США) М. Аюба є опозиційною до класичного реалізму і намагається пристосувати постулати неореалізму до сьогодення, зокрема, розвитку держав Третього світу.

Серед існуючих проблем постколоніальних держав виділимо невизначеність внутрішньої ситуації та дисбаланс соціальної структури, які, на думку М. Аюба, найбільш яскраво характеризують несформовані «держави-нації». Формуванню спільного світогляду та приналежності до певного регіону має сприяти феномен ідентичності.

М. Аюб визначає такі основи безпеки у Третьому світі: нелегітимність державних кордонів, інститутів і режимів; соціальна незлагодженість населення і відсутність консенсусу у суспільстві з приводу фундаментальних проблем. Свій «реалізм пригноблених», як критику класичних теорій безпеки, М. Аюб зводить до таких основних понять: 1) внутрішній і світовий порядки взаємопов'язані особливо у сфері конфліктів; 2) внутрішній порядок у державі варто розглядати, у першу чергу, так як він і є джерелом конфліктів; 3) конфлікти внутрішньодержавні і між державами взаємопов'язані та безпосередньо впливають на регіональне середовище [5].

Таким чином, робить висновок М. Аюб, без стабільності всередині держави, визначеної ідентичності неможливо адекватно й об'єктивно розглядати систему регіональної безпеки і згуртований регіон. Вчений солідарний зі своїм співвітчизником А. Ачарією у цьому питанні та стверджує, що внутрішні конфлікти, зокрема, у постколоніальних державах, відповідальні за регіональну нестабільність. Невизначеність ідентичності держави призводить до заколотів і сепаратистських рухів на етнічній основі, які мають транскордонний характер і дестабілізують ситуацію у сусідніх країнах [4]. Така взаємозалежність проявляється в умовах «дружби-ворожнечі» між державами.

Тому, у випадку із країнами Третього світу дослідник з Хайфського університету (Ізраїль) Б. Міллер ставить питання про те чи були війни у цих країнах під час «холодної війни» результатом глобального протистояння чи впливом місцевих факторів [12, р. 21]. Під впливом

зовнішніх і внутрішніх факторів створюються умови до виникнення ситуації війни та миру в регіоні.

Для досягнення безпеки у регіоні, і як результат, стабільного середовища, держави мають подолати причини можливого виникнення війни та створити механізм розбудови регіонального миру. Б. Міллер визначає причини схильності до виникнення регіональної війни. Насамперед, для розгортання війни держави регіону повинні мати мотивацію та можливості. Для мотивації достатньо існування дисбалансу «держави-нація» проявом якого можуть бути сепаратистські рухи серед етнічних меншин. Баланс же втілюється у сумісності між існуючими територіальними межами держав та національним прагненням і політичною ідентифікацією населення у регіоні.

Тож регіони із високим рівнем дисбалансу або асиметрії «держави-нація» схильні до виникнення війни через:

- 1) виникнення конфліктів на національному ґрунті (територіальні та прикордонні питання, проблеми біженців та переселенців);
- 2) існування суперництва за лідерство і міць (виникнення регіональної гонки озброєнь);
- 3) поширення транскордонної нестабільності (втручання у внутрішні справи сусідніх держав, зокрема, через підтримку сепаратистсько налаштованих груп на ґрунті етнічної приналежності та протидії режиму у державі) [13, р. 232-233].

Беручи за критерії можливість застосування сили та основні зовнішньополітичні засоби, які використовуються акторами, Б. Міллер виділяє такі типи війни та миру у регіоні.

1. «Гаряча війна» (hot war) – ситуація фактичного використання зброї з метою руйнування військових можливостей опонентів, застосовуючи наступальну чи оборонну стратегію, що призводить до не менше ніж 1000 загиблих з обох сторін.

2. «Холодна війна» (cold war) – відсутність «гарячої війни», коли військові дії можуть спалахнути у будь-який момент. Сторони досягають успіхів у врегулювання криз, уникаючи війни для захисту власних життєвоважливих інтересів, але не намагаються серйозно врегулювати існуючі суперечки. Застосування практики припинення вогню або перемир'я.

3. «Холодний мир» (cold peace) – ситуація характеризується формальними домовленостями на урядовому рівні між сторонами і підтримкою дипломатичних відносин. Можливі конфлікти низької інтенсивності, але вони навряд чи переростуть у війну регіонального масштабу у найближчому майбутньому. Проте, є загроза повернення до ситуації «гарячої» або «холодної війни».

4. «Нормальний мир» (normal peace) – ситуація за якої імовірність розгортання війни менша, ніж за «холодного миру», так як частина основних питань в основі конфліктів вирішені. Держави регіону визнають суверенітет один одного. Проте, питання війни не знімається з порядку денного і може бути підняте за умови зміни політичного режиму.

5. «Теплий мир» (warm peace) – ситуація за якої сторони, можливо, і не врегулювали усі спірні питання, але не планують використання сили одна проти одної, про війну не може бути й мови. Цей мир характеризується великою мірою взаємозалежності між державами та розширеними транснаціональними відносинами. Утворюється ненасильницька процедура врегулювання конфліктів на інституційному рівні. Держави регіону формують «плюралістичну безпекову спільноту» [12, р. 28-29].

Важливим моментом переходу від стану війни до становлення миру у регіоні є наявність вище зазначеного балансу «держави-нація», який має ґрунтуватися на державотворчому процесі та процесі становлення нації. Проблемними тут є регіони серед держав Третього світу, частина яких, маючи постколоніальне минуле, належить до так званих «слабких» держав, які не мають сталої територіальної ідентичності (багатонаціональність, де етнічні меншини претендують на самовизначення й утворення власної державної одиниці).

Поряд із внутрішньою стабільністю/нестабільністю на процес становлення миру впливають зовнішні сили – центросилові держави.

Як зазначає Б. Міллер, «гарячі війни» виникають під впливом внутрішньорегіонального середовища, а «холодні війни» – за участю зовнішніх акторів («центрів сили»). У свою чергу, «холодний мир» підтримується міжнародним середовищем (втручання «центрів сили») та внутрішньою і регіональною нелегітимністю, а «нормальний мир» і «теплий мир», у своїй більшості, залежить від зусиль регіональних держав.

Стратегії будівництва регіонального миру відповідно до теорії Б. Міллера виглядають наступним чином.

1. *Стратегія великих держав*. Проблеми дисбалансу «держава-нація» не вирішуються великими державами, але вони, надаючи військову допомогу, підтримують регіональний баланс сил. А якщо великі держави конкурують за лідерство на теренах регіону, то своїми діями будуть лише призводити до ситуацій від «гарячої» до «холодної війни». Моделі такої стратегії:

- «Гаряча війна»: нелегітимність внутрішньорегіонального порядку, що породжує схильність до війни;

- «Холодна війна»: внутрішньорегіональна нелегітимність, але війна обмежується та стримується конкуренцією за лідерство між великими державами;

- «Холодний мир»: існує стабільний гегемон або спільний концерт світових держав, а регіональний баланс сил забезпечується військовою допомогою світових держав.

2. *Стратегія регіонального вирішення конфліктів* (регіональний вимір) – спроби вирішити проблеми внутрішньорегіональної нелегітимності шляхом зміцнення держав.

- «Нормальний мир»: невтручання у внутрішні справи, домовленість між сторонами врегулювати спірні питання мирним шляхом. Мир забезпечується присутністю у регіоні сильних і пов'язаних одна з одною держав, що характеризує втручання великих держав та їхню конкуренцію на теренах регіону як недоречну.

3. *Стратегія регіональної інтеграції*: лібералізація із демократизацією місцевих режимів, що сприяє встановленню легітимності у регіоні, а регіональна стратегія розвитку будується на меншому залученні зовнішньої допомоги:

- «Теплий мир»: унілатералізм між державами, що втілюється в успішній інтеграції та передачі частини суверенітету наднаціональним органам [13, р. 235-236].

Для встановлення миру у регіоні на думку Б. Міллера, необхідно враховувати взаємозалежність внутрішнього та зовнішнього впливу. Лише збалансування місцевого регіонального середовища та зменшення впливу зовнішнього середовища може сприяти встановленню «нормального миру» та «теплого миру». Проте, перехід від військової залежності до мирного співіснування у регіоні неможливий без урахування позарегіональних акторів, центросилових держав.

Отже, виникнення «незахідних» теорій міжнародних відносин, знаходить своє практичне втілення у поясненні тенденцій безпекового регіоналізму, що відбуваються у країнах Третього світу. Особливості регіонів, що утворюються державами Третього світу полягає у неефективності застосування західного підходу до дослідження безпекових процесів у них через: притаманність колоніального минулого цим державам; високий рівень залежності зовнішньої політики від внутрішньополітичного середовища; існування у державах Третього світу низки конфліктів та загроз національній безпеці. Усі ці характеристики стали об'єктом дослідження представників «незахідних» теорій міжнародних відносин – М. Аюба та Б. Міллера.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у застосуванні даних теорій для аналізу окремих регіональних систем безпеки.

Бібліографічний список:

1. Данильчук О. І. Розуміння міжнародного регіоналізму у вітчизняній та зарубіжній науковій традиції / О. І. Данильчук // Вісник СевНТУ: зб. наукових праць. Вип. 123. – Севастополь, 2011. – С. 251-254.

2. Константинов В. Ю. Регіоналізм та регіоналізація в міжнародних відносинах. Монографія / В. Ю. Константинов. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – 200 с.

3. Михайленко Е. Б. «Старый» и «новый» регионализм: теоретический дискурс: курс лекций / Е. Б. Михайленко. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2014. – 116 с.

4. Acharya A. «Regional Security Complexes» in the Third World. / A. Acharya [Електронний ресурс] // Amitav Acharya. – Режим доступу: <http://www.amitavacharya.com/sites/default/files/Regional%20Security%20Complexes%20in%20the%20Third%20World.pdf>

5. Ayoob M. Inequality and theorizing in international relations: The case for subaltern realism / M. Ayoob // International Studies Review. – 2002. – Volume 4. – P. 27-48.

6. Buzan B. Regions and Powers. The structure of international security / B. Buzan, O. Wever. – New York: Cambridge University Press, 2003. – 570 p.
7. Chandra U. The case for a postcolonial approach to the study of politics / U. Chandra // New Political Science. – 2013. – Vol. 35, No. 3. P. 479-491.
8. International relations in India: theorizing the region and nation / K Bajpai, S. Mallavarapu. – New Delhi: Orient Longman Private Limited, 2014. – 415 p.
9. Karakir I. A. Rethinking the Third World: a conceptual framework to understand change and continuity in the Third World / I. A. Karakir // International journal of social science and humanity studies. – 2012. – Vol. 4, No. 1. – P. 195-203.
10. Krause K. Theorizing security, state formation and the “Third World” in the post-Cold War world / K. Krause // Review of International Studies. – 1998. – Vol. 24, No. 1. – P. 125-136.
11. Mason M. Development and Disorder: A History of the Third World since 1945 / M. Mason. – Hanover: University Press of New England, 1997. – 516 p.
12. Miller B. Blowing hot and cold: a theory of regional war and peace // Civil-military relations, national building and national identity / Eds. C. P. Danopoulos, D. Vajpeyi, A. Bar-or. – Greenwood Publishing Group, 2004 – P. 19-47.
13. Miller B. When and how regions become peaceful: potential theoretical pathways to peace / B. Miller // International Studies Review. – 2005. – Vol. 7. – P. 229-267.
14. Non-Western International relation theory. Perspectives on and beyond Asia / B. Buzan, A. Acharya. – Routledge, 2010. – 253 p.

Тихоненко И. В., Исследование региональной безопасности «незападными» теориями международных отношений

Статья посвящена исследованию региональной безопасности «незападными» теориями международных отношений. «Незападные» или постколониальные теории международных отношений возникли как критика классических теорий, которые прежде всего анализируют вопросы безопасности и образования регионов в Западном мире. Распространение тенденции к образованию регионов так называемыми странами «третьего мира», которые имеют колониальное прошлое и определенные особенности внутривнутриполитического развития, влияющих на развитие ими региональной системы безопасности, обнаружило неэффективность классических теорий в ее исследовании. Автором проанализирован подход «незападных» теорий международных отношений к исследованию региональной безопасности на примере «реализма угнетенных» М. Аюба и теории региональных войны и мира Б. Миллера. Данные теории выясняют особенности становления безопасности в регионах, образованных постколониальными государствами и определяют предпосылки возникновения ситуации войны и мира в них.

Ключевые слова: региональная безопасность, «незападные» теории международных отношений, М. Аюб, Б. Миллер.

Tykhonenko I. V., The study of regional security by «non-Western» theories of international relations

The article is devoted to the study of regional security by «non-Western» theories of international relations. «Non-Western» or post-colonial theories of international relations arose as a critique of classical theories, which primarily analyze security trends and the formation of regions in the Western world. The development of the trend towards the regions formation by so-called Third World countries is revealed the ineffectiveness of classical theory in its studying. The author analyzes the approach of «non-Western» theories of international relations to the study of regional security on the example of «subaltern realism» (M. Ayoob) and the theory of regional war and peace (B. Miller).

Keywords: regional security, «non-Western» theories of international relations, M. Ayoob, B. Miller.